

Levchenko Viktoria (Kyiv). Theme of The Great Patriotic War on the Ukrainian postage stamps (1941-1945)

The Soviet commemorative stamps creation of the war with Nazi Germany 1941-1945 is studied. Their themes, plots, circulation, ideological and propaganda-oriented are analyzed. It is alleged that philately became an important tool of influence of the Soviet ideology and mass propaganda during the war.

Keywords: Great Patriotic War, postage stamps creation, the plot, circulation, propaganda, ideology.

УДК 94 (477): [008: 3351. 853]

Наталія РУДЕНКО
(м. Київ)

Внесок Бориса Возницького в охорону та збереження пам'яток культури України (до 90-ліття від дня народження)

Йдеться про життя і діяльність директора Львівської галереї мистецтв Бориса Возницького, якому Україна завдячує поверненню геніального скульптора Й. Пінзеля та унікального іконописця Й. Кондзелевича, відбудовою й збереженням численних замків (Золота Підкова України), багатократним збільшенням музейних колекцій.

Ключові слова: Борис Возницький, Йоган Пінзель, Йов Кондзелевич, Золота Підкова України.

У важкі часи для країни часто забуваємо або відносимо на майбутнє справи культури, освіти, медицини. І не розуміємо, що «народ, який згубив минуле, зникає з лиця землі». Ці слова великого сина України кардинала Йосипа Сліпого примушують здригнутися й замислитись. В Україні у XX ст. вже знищено 80 % відсотків національної спадщини, зокрема 15 000 церков, 500 000 ікон, із шестисот замків залишилось трохи більше двох десятків. Такими темпами скоро ми зовсім втратимо найцінніше, що залишили нам попередні покоління.

Основне завдання цієї статті нагадати нам про те, щоб знищити народ, треба знищити його культуру. Але саме в глибинах нашої благословенної землі народжуються люди, спроможні своїм запалом, ґрунтовними знаннями та незломним гартom духу здійснювати гігантську працю збереження, племіння цієї культури й передачі її нащадкам.

16 квітня 2016 р. виповнилося б 90 років видатному сину України – Борису Григоровичу Возницькому. 23 травня 2012 р. він потрапив в автокатастрофу, прямуючи до свого дітища – Золочівського замку, і загинув. Авторці цієї розвідки-спомину десять років тому запропонували читати курс «Охорона та збереження пам'яток культури» в Інституті історичної освіти НПУ імені М. Драгоманова. Роздуми з приводу цієї дисципліни були дуже складними, оскільки сумна доля багатьох українських пам'яток швидше малювала картину знищення й руйнації, ніж охорони і збереження. І тут по телеканалу «Культура» подивилась документальний фільм про Б. Возницького, присвячений його 75-річчю, записала його і все почало ставати на свої місця. Саме діяльність цієї унікальної людини автор і поклала в основу свого курсу, зацікавлені студенти захотіли більше дізнатися про нього. Одна з дипломниць у 2011-му році поїхала до Львова, щоб детальніше вивчити історію врятованих замків та роль Бориса Григоровича у цій справі. Щоб отримати дозвіл на відвідування архівів, треба було зустрітись з директором Львівської галереї мистецтв. Борис Григорович дві години розмовляв і розпитував нашу студентку, звідки вона знає про замки, про нього, а після розмови передав мені книгу про галерею зі своїм автографом, яка тепер є найдорожчою згадкою про справжнього Героя України, а не тих «горе-діячів», що не заслужили цього найвищого звання нашої Батьківщини.

Авторка використовувала у написанні статті праці самого Бориса Возницького як джерело [1-5], інтерв'ю і численні газетні публікації про нього та його діяльність [6-15; 17-18], а також розвідку про Львівську галерею [16].

Іноді покликання кожної людини відкривається їй змалечку, потрібно тільки прислухатись до того внутрішнього голосу, котрий і супроводжує протягом усього життя. Борис Возницький прислухався. Ще з дитинства, навчаючись в сільській школі в Ульбарові (у селі Ульбарів Дубнівського району Рівненської області 16 квітня 1926 р. народився Борис Возницький), де на стінах висіли портрети українських гетьманів, захоплено слухав розповіді своєї першої вчительки Юлії Антонівни Івановської з української історії, ходив до Дубнівського замку. Прочитавши гоголівського «Тараса Бульбу» він повірив, що знайде у замку підземний хід, яким циганка провела Андрія, сина Тараса. У 1943 р., коли у Волинських лісах створювались загони УПА, юний Возницький кілька місяців перебував зв'язковим в організаційно-мобілізаційному відділі штабу УПА «Південь». У 1944 р. після облави у рідному селі його разом з батьком мобілізують на фронт. Після закінчення війни Возницький їде вчитись до Львова в училище прикладного мистецтва імені І. Труша. Закінчивши училище з червоним дипломом, Борис Возницький продовжує навчання на мистецтвознавчому відділі Інституту імені І. Рєпіна Ленінградської

Академії мистецтв. Очевидно саме там він і усвідомив свою місію, коли побачив прекрасно відбудовані, але зруйновані в роки війни пам'ятки: Петропавлівська церква, Ломоносово та інші. Коли на курсі історії мистецтва читались лекції про російське та європейське мистецтво, його весь час переслідувала думка про те, чому ніхто навіть не згадує про українське мистецтво, чому наші пам'ятки гинуть і ніхто не займається їх порятунком. І саме це стало сенсом його подальшого життя. І обравши це життя аскета, коли все покладено на вівтар служіння, він став улюбленцем Долі [1; 18, с. 7]

Навчаючись заочно, працював вчителем малювання у школі м. Винники поблизу Львова, потім в Управлінні культури; з 1960-го року – він на посаді заступника директора з наукової роботи Музею українського мистецтва [7]. Людина надзвичайно енергійна – Борис Григорович стрімко увірвався у спокійне музейне життя. Зразу у всьому хотів навести лад – запровадив інвентарні книги, зацікавившись українським мистецтвом, почав їздити в експедиції, привозячи із занедбаних та перероблених під склади церков і костелів приречені на загибель ікони та скульптури. Возницький ніколи не був кабінетним вченим – йому подобалась жива робота. Своє призначення – тимчасово виконуючого обов'язки директора Львівської картинної галереї зустрів неохоче. Попри своє небажання, 16 грудня 1962 р. стає його першим робочим днем в галереї, і з того часу всі будні і свята, гаразди і негаразди – все його життя стає пов'язаним з цим музеєм.

Зараз, завдяки подвижництву Б. Возницького та його колег-однодумців, працюють 17 філій музею, серед яких Музей мистецтва давньої української книги, Музей «Русалки Дністрової» та Садиба Маркіяна Шашкевича у Підліссі, Музей оборонної архітектури XIV ст. в Україні у П'ятничанській вежі, найдавніші пам'ятки Львова, експозиція «Львівська барокова скульптура XVIII ст.» (творчість Іоанна Пінзеля), музей східних культур і музей інтер'єрів у Золочівському замку, музей Івана Виговського в с. Руда на Жидачівщині, перлина львівського будівництва поч. XVII ст. – каплиця Боїмів, музей скульптури М. Дзіндри у Брюховичах, меморіальний музей-майстерня Т. Бриж. З 2000 р. відділом галереї став Палац Потоцьких у Львові, де розгорнута експозиція європейського мистецтва XIV – поч. XIX ст. У Жовкві, як відділ галереї, працює Історико-художній музей «Жовківський замок», в стадії реставрації знаходиться Підгорецький замок. Завдяки своїй неймовірній наполегливості Борис Григорович Возницький вивів Львівську галерею мистецтв в ранг потужного музейного комплексу, у колекції якого понад 50 000 творів, а мережа філій Золотої Підкови має досвідчений, вихований колектив музеєзнавців і реставраторів [4; 5; 18].

Б. Возницький, ще навчаючись в Академії, почав займатись українським мистецтвом – на третьому курсі він писав курсову роботу «Українська дерев'яна церква», на четвертому почав досліджувати творчість Й. Кондзелевича (1667 – після 1740-го рр.). Оскільки він навчався заочно, працюючи у Винниківській школі, під час літніх канікул часто їздив на свою батьківщину – Волинь і мандрував від села до села. Там в селі Білосток він і знайшов Й. Кондзелевича. У Львові тоді не знали, звідки цей майстер, він підписався на Богородчанському іконостасі «Інок Білостоцького монастиря», а виявилось, що це не Бялосток у Польщі, а Білостоцький монастир поблизу Луцька. Б. Возницький присвятив дослідженню його творчості дипломну роботу, хоча в Ленінграді не знали майстра, але зацікавились і диплом оцінили найвищою оцінкою. Почавши працювати в українському музеї, він вирішив зібрати тут роботи Кондзелевича: з Білостоку привіз вітар, з Вошати іконостас 1722 р. [1; 15; 18].

Якось привіз із Дубненського Бернардинського костелу цілу машину дерев'яної скульптури, потім поїхав в с. Годовицю, де відбулась його перша зустріч з Іоанном Пінзелем. Привіз дві скульптури «Жертвоприношення Авраама» та «Самсон, який роздирає пашу лева», скликав Вчену раду, де запропонував розглянути ці скульптури без драпіровок. Ця Вчена рада перетворилась у справжній хаос, по-перше, частина науковців вважала, що це католицька скульптура і не потрібно її везти в український музей, а один із членів парторганізації полковник у відставці сказав: «До яких пор Возницький буде свозить эту католическую рухлядь?» Ці дві скульптури Пінзеля не прийняли на постійне збереження, не поставили на них інвентарних номерів і вони залишились стояти в реставраційній майстерні. Коли вже було зрозумілим, що він залишиться в галереї, йому дозволили забрати зі собою дві незаінвентаризовані скульптури Пінзеля. Якби не Борис Григорович, чи хтось би відкрив нам твори Пінзеля, чи хтось врятував би третину його скульптур. Тепер Європа їх дуже цінує. Ці скульптури вже побували у багатьох країнах світу (Польща, Чехія, Франція). І взагалі Україна тепер має найбільшу в світі колекцію дерев'яної барокової скульптури (2 000 примірників) [2; 5; 8].

Ще працюючи в Музеї українського мистецтва у 1960-му р. Возницький взяв під охорону львівський Бернардинський костел. Виселили склад, який тут знаходився і після якого залишилась справжня руїна, розкидані й розбиті вітарні скульптури. Б. Возницький, перейшовши працювати до картинної галереї, також «забрав» зі собою цей костел і разом з колективом робив там неодноразові «суботники», прибираючи і наводячи лад. До 1990-х рр., поки не було віддане громаді, приміщення Бернардинів утримувалось і використовувалось як фондосховище галереї для численних експонатів, привезених з експедицій. Як згадував Борис

Григорович, 1960-1970-ті рр. – це був час великих експедицій, найцікавіший час, найбільш плодотворий для колективу, коли були врятовані від загибелі тисячі творів мистецтва (понад 30 000 предметів ікони, скульптура, стародруки). В закритих костелах і церквах робили в кращому випадку склади, а іконостаси та скульптура викидались і нищились. Своєї машини не було, доводилось позичати, тільки через кілька років виділили якусь орендовану з Оперного театру вантажівку, а в 1970-му р. Возницькому подарували мотоцикл. Не завжди встигали вертатись додому, ночували в полі, в стіжках сіна, які називали «Готелем Возницького» [1; 18].

У 1959 р., вперше відвідавши Польщу, Возницький побачив, як там використовуються замки та культові споруди і в 1967 р. відкрив перший музей у культовій споруді – каплицю Боїмів. Ця каплиця використовувалась як склад при кафедрі, тут лежали на підлозі побита скульптура Богоматері, що стояла в центрі Львова над фонтаном та скульптура Христа з катедри. Ці фігури Возницький вивіз до Бернардинського костелу.

Б. Возницький з перших своїх експедицій привозив ренесансні надгробки – він вважав, що це одні з найцінніших експонатів. Так, коли приїхали в Бережани, там у замку Сенявських в каплиці – в родовій усипальниці – знаходилось п'ять дуже цінних надгробків кінця XVI – поч. XVII ст. родини Сенявських. Але застали їх розбитими і понівеченими, частина навіть була знайдена в ріці. Галерейники забрали звідти все. Зараз Бережани відновлюють свої пам'ятки, відновлюють і цю каплицю, розбиті частини надгробків, які галерея повернула, реставруються, але самі фігури залишилися в музеї. З с. Скелівки на Самбірщині врятували два надгробки Валентина Гербурта з дружиною. Надгробок Анни Сенявської (нев. скульптор, близько 1574 р.) та Гербуртів експонуються в Олеському замку в постійно діючій виставці надгробних пам'ятників XVI-XVII ст.

З експедицій привозилися цілі вітварі, наприклад вітвар з с. Ланівці. У Ланівцях знаходився вітвар «Стрітення» самбірського Бернардинського костелу. Коли галерейники приїхали туди, то частини стіни костелу вже не було, вітвар лежав на землі, коли його реставрували, то знайшли дату – 1608 рік [11; 17].

В галереї велась і виставкова робота. У 1965 р. в картинній галереї відкривається виставка львівського портрету. Ініціатором її був В. Овсійчук, його підтримав Б. Возницький. Виставку відкрили у залах нової частини галереї і експонувалась вона чотири дні, бо чиновники з обкому партії зробили зауваження: «Що ви тут портрети панів розвісили?». Возницький робить хитрий хід – переносить виставку в підвали галереї, де тепер знаходиться фондосховище, і там вона експонується ще два місяці. Він повідомляє, що ця виставка відкрита тільки для спеціалістів і для дослідження львівського портрету.

Галерея за часів Б. Возницького налагодила гарні контакти не тільки з музеями України, але і Польщі. Із 1970-х рр. картинна галерея започаткувала обмін виставками з Жешувом – між цим містом та Львовом була підписана угода про співпрацю. Пізніше була така ж співпраця з музеєм у Радомі, з його директором Я. Пульнаром ще за радянських часів було підготовано кілька виставок, серед яких «Гуцульщина» та «Козаччина». Я. Пульнар мав, правда, неприємності, але виставки були так подані, що пройшли з великим успіхом. Починаючи з 1980-х рр. триває співпраця з Краківським музеєм.

У 1959 р. Борис Возницький поїхав до Любліна з виставкою українського народного мистецтва, де побачив, як працюють музеї за кордоном, і як використовуються там замки й палаци. Став серйозно задумуватись над тим, що і в нас є замки, є занедбані церкви і палаци, котрі використовувались як інфекційні лікарні, будинки для божевільних або, в кращому випадку, у них знаходились профтехучилища всі вони чомусь часто горять і ще трохи, і пам'яток з нашого історичного минулого не залишиться. Йому було зрозумілим, що це політика створення нової радянської людини, котрій не потрібні мали б бути пам'ятки старовини. Першим замком, у якому Возницький вирішив відкрити музей, був замок у Свіржі – чудовий зразок архітектури XVI-XVII ст. на тлі такого ж чудового ландшафту. Він вже був частково відновлений, ним ще від 1962 р. займався архітектор, начальник управління архітектури Андрій Шуляр. Були плани зробити у Свіржі будинок творчості архітекторів цілого СРСР. Але Возницький настільки захопився цим замком, що навіть почав збирати підписи серед інтелігенції Львова, щоб його передали картинній галереї. Але Андрій Шуляр запропонував йому зайнятися замком в Олеську і обіцяв надати допомогу у його відбудові. Порівняно зі Свіржем, Олеський замок був руїною. Возницький згадує, що він вперше побачив руїни Олеського замку, коли їхав в училище з дому до Львова залізницею. Хтось в поїзді сказав, що в цьому замку народився Богдан Хмельницький. В кінці 1969 р. був підписаний наказ про передачу Олеського замку в оренду Львівській картинній галереї. Цей замок – перше дітище Возницького і він каже, що тоді насамперед хотілось швидше його відкрити. 8 березня 1970 р. вперше бригада галерейників приїхала до замку. Вони розвалювали стіни, які побудувало в замку профтехучилище, готуючи його собі під гуртожиток. У замок щотижня приїжджали А.Шуляр та головний архітектор Львівських міжобласних реставраційних майстерень Іван Могитич. Олеський замок реставрували п'ять років – це невеликий термін, якщо порівняти, що Золочівський замок поступово реставрується вже 27-й рік, Підгорецький замок – 16-й рік. Тоді такий темп був заданий Обласним управлінням архітектури. То був дуже складний час, і Возницький знав, що зайнявся небезпечною справою. Для того, щоб щось зробити, необхідним був дозвіл обкому партії. Але гам і не дали б дозволу, пам'ятаючи про

великий скандал у Литві у 1962 році, коли був реставрований перший в СРСР замок - Тракайський. Литовці підняли його майже від фундаменту, але за це був звільнений з роботи перший секретар ЦК Литви. Пам'ятаючи про той великий скандал, Возницький ні в кого не питав дозволу, а взяв усе на себе. Він вважав, що є добрим спеціалістом, першим радянським повоєнним мистецтвознавцем у Львові, з ним завжди рахувались [4; 6; 12; 16].

Під час підготовки експозиції замку виникло ряд проблем. Стало зрозумілим, що експозиція не вкладається у радянську схему, коли мусило бути представлено 60 % матеріалів про радянську дійсність, а 40 % про минуле. В експозиції було тільки пару вітрин про будівництво Олеського замку, а решта - це портрети, ікони. Особливо ідеологічно «шкідливим» могли визнати розп'яття з Жидачева (др. пол. XV ст.). Його повісили на планках, а не на хресті. Для заспокоєння влади поставили у подвір'ї бюст Леніна і написали слова з декрету радянської влади про те, що мистецтво належить народові. Саме в цей час у Львові відкрилась виставка до якоїсь радянської дати і там був представлений макет скульптора Валентина Борисенка «Коні» – пам'ятник бійцям Першої кінної армії. Б. Возницькому вдалось умовити поставити пам'ятник біля Олеська, оскільки недалеко в селі дійсно відбувся бій з будьонівцями, і там є їхня могила. 21 грудня 1975 р. було урочисто відкрито пам'ятник Першій кінній армії, і на цей же день призначили відкриття Олеського замку. На відкритті пам'ятника були присутні кілька тисяч людей, багато військових, пишне відкриття із салютами. Борис Возницький з колективом спостерігали ці урочистості з вікон замку.

Далі відродили Золочівський замок, рятували Підгорецький. У Лавретіївському костелі Жовкви Б. Возницький зняв з вікон полотна, які виявилися рештками оригіналів художника Мартіна Альтамонте доби бароко («Битва під Віднем» та «Битва під Парканами»). Альтамонте приїздив до Жовківського замку, де працював на замовлення короля Яна III Собеського. Зразки творів Альтамонте можна бачити в Олеському і Золочівському замках. Серед врятованих Возницьким картин – оригінали Шимона Богушовича зі Львова, Андрія Стеха з міста Гданська.

Отже, про життєвий подвиг цієї Людини можна говорити і писати без кінця. Широта світогляду Б. Возницького, вивчення й висвітлення маловідомих сторінок історії мистецтва й культури не тільки українського, а й західноєвропейського та східного ареалів, здобули визнання і повагу серед багатьох учених Франції, Польщі, Німеччини, інших держав світу. Виставкова, будівельна діяльність, роботи з атрибуції та дослідження архітектурних споруд, археологічні розкопки – все це тільки окремі сторінки активної творчої пульсації «феномену Возницького».

Академік НАН України Ярослав Ісаєвич назвав Бориса Григоровича «Ангелом-хоронителем наших музеїв, який захищав їх від ворожих і байдужих»

жих людей». Найближчий друг Бориса Возницького, мистецтвознавець Володимир Овсійчук зауважив: «Скільки не говори про діяння Возницького – всього не окреслиш. Ця людина – новий тип музейного директора. Не стоїк, а динамік. Він спокійно і методично воює з усіма при будь-якій владі і досягає мети». Вже за життя Возницький став академіком Української академії мистецтв, Героєм України (2005), лауреатом Національної премії імені Тараса Шевченка (1990), заслуженим працівником культури України та Польщі, президентом Українського національного комітету Міжнародної ради музеїв (ICOM), доктором honoris causa [8].

За президентства В. Ющенка Б. Возницькому запропонували очолити «Мистецький Арсенал». Проте Борис Григорович категорично відмовився. Мотивував це бажанням довести до завершення роботу із львівськими замками. Він знав: якщо зробить такий вибір, то втрати будуть однозначні.

Якось він розповів співробітникам про будівничих Шартрського собору. Коли одного будівельника запитали, що він робить, той відповів, що несе камінь, інший – що заробляє на життя. Зате третій сказав, що будує собор. Так і Борис Григорович все своє життя був Будівничим Собору. Ідей, якими він жив, вистачило б на десятки проєктів. Його подвижницька діяльність на ниві мистецтва й колекціонування була безкорислива. До кінця своїх днів він залишався людиною відданою мистецтву. Щоб зібрати такі колосальні збірки мистецтва, як у Львові, так і в Олеському замку, Золочеві й загалом в Україні, потрібно було мати неймовірну сміливість. Він керувався принципом: життя – коротке, а мистецтво – вічне. І наостанок запам'ятаймо девіз великого «Майстра часу»: жити треба, поки можеш працювати, а коли не можеш – тоді немає чого жити!»

Примітки

1. Возницький Борис. Автопортрет на тлі часу / Б. Г. Возницький. Львів, 2006. – 56 с. – 57 іл.

2. Возницький Б. Г. Микола Потоцький староста Канівський та його митці архітектор Бернард Меретин і сницар Іоанн Георгій Пінзель / Б. Г. Возницький // Львів. Центр Європи. – 2005. – 160 с. – 220 іл.

3. Возницький Б. Г. Каплиця Боїмів у Львові / Б. Г. Возницький. – Львів: Каменяр, 1979. – 64 с.

4. Возницький Б. Г. Олеський замок / Б. Г. Возницький. – Львів, 1978. – 143 с.

5. Возницький Б. Іоанн Георг Пінзель. Скульптура. Перетворення / Б. Возницький, Т. Возняк, Д. Клочко. – Львів: Видавництво: «Грані-Т», 2008. – 152 с.

6. Про замки України з академіком Б. Возницьким / Аудіоінтерв'ю: Українська служба Бі-Бі-Сі. – 2008. – 19 липня.

7. Байцар А. Видатні винниківчани: науково-красознавче видання / А. Л. Байцар. – Львів-Винники, 2012. – 88 с.
8. Бондарєва Х. Скульптуру Пінзеля покажуть у Луврі / Х. Бондарєва, Ю. Лавриш // День. – 2011. – 11-12 жовтня.
9. Возницький Б. Від політики залежить доля мистецтва / Б. Возницький // Львівський портал. – 2007. – 20 листопада.
10. Возницький Б. У нас не надто поспішають шукати і повертати викрадене / Б. Возницький // Український тиждень. – 2007. – 30 листопада.
11. Возницький Б. Замки в Україні і на Львівщині – у катастрофічному стані / Б. Возницький // Народна думка. – 2010. – 19 квітня.
12. Возницький Б. «Галицька корона» робиться хіба що для Табачника / Б. Возницький // Вголос. – 2010. – 16 липня.
13. Бориса Возницького згадуватимуть як справжнього героя // lviv24. – 2012. – 23 травня.
14. Возницький Б. Я розумію – наші бізнесмени мають усе, крім історичних замків, тепер і їх хочуть відібрати / Б. Возницький // Музеї України. – 2007. – 12 березня.
15. Новак С. Борис Возницький зберіг національні реліквії на 20 мільярдів гривень / С. Новак // Вісник + К. – 2006. – 13 липня.
16. Козирєва Т. Із шести сотен замків на території України залишилось 20 / Т. Козирєва // День. – 2011. – 15-16 квітня.
17. Томенко М. Колекція, зібрана Возницьким, перевищує запаси золотовалютного фонду / М. Томенко // УНІАН. – 2012. – 24 травня.
18. Філевич Н. Львівська галерея мистецтв. Колектив та його директор / Н. Філевич // Львів, Центр Європи. – 2011. – 160 с.

Abstract

Rudenko Natalia (Kyiv). The role of Boris Voznickiy in a protection and maintainance of sights of Ukrainian culture (to 90th anniversary)

This publication is devoted to Boris Voznickiy's life activity as a director of the Lviv Art Gallery, thank whom the genius sculptor Y. Pinzel and unique icon-painter Y. Kondzelevich have back to Ukraine and as a result of whose activities a lot of castels in Ukraine were renewed and maintained and museum collections were frequent increased.

Key words: Boris Voznickiy, Y. Pinzel, Y. Kondzelevich, Zolota Pidkova of Ukraine.